

9 - 3  
vriezen-  
veen

*G. M.*

11  
Tak  
CG  
ASW

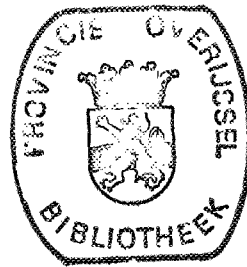
inboeken bij B.I.S.

STAATSNATUURMONUMENT  
ENGBERTSDIJKSVENEN



x

50910



BIBLIOTHEEK PROVINCIE OVERIJSEL

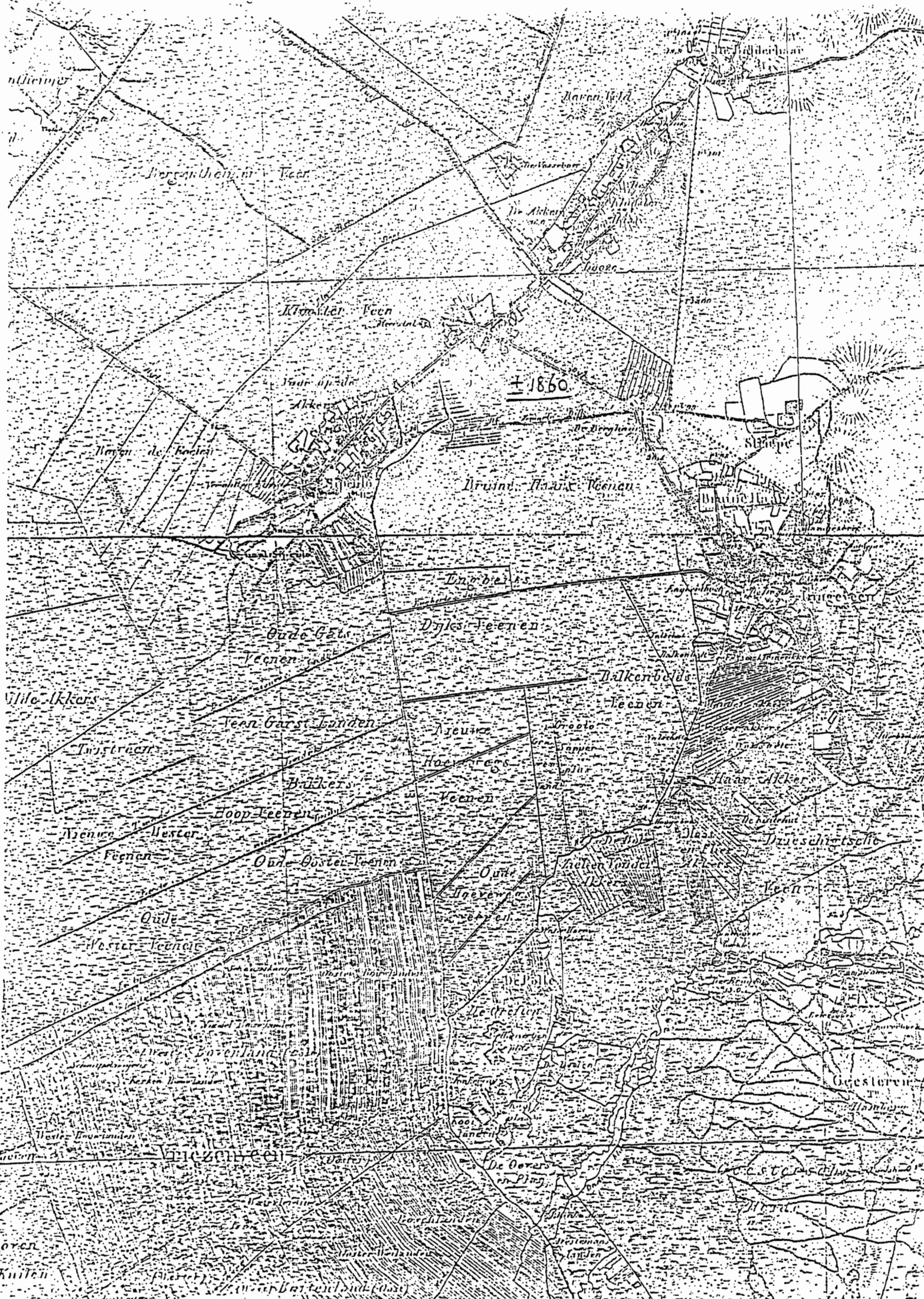


0103 9915

MB  
CX 50910







nlherme

Bergambten in Veer

Baran held

De Helderlaan

Klooster Veer

1860

Weg van de koele

Vaar op de Akkers

Arund. Naar Veenan

Sluip

Dykes

Oude Gels. Veenen

Dykes Veenen

Balkenbolder

Vlie Akkers

Veer Garst Landen

Neuse

Orooto

Instrachs

Haerrens

Sapper

Buikers

Veenen

Haar Akker

Wenre Weter

Hoop Veenen

Veenen

Laas

Fegnen

Oude Ooster Veenen

Oude

Heelen londen

Treeschitsse

Oude

Weter Veenen

Veenen

De Joll

Veen

Wester Doreland (est)

De Joll

Oogsteren

Vriezenveen

De Oovers en Pijp

Wester Doreland (est)

oer

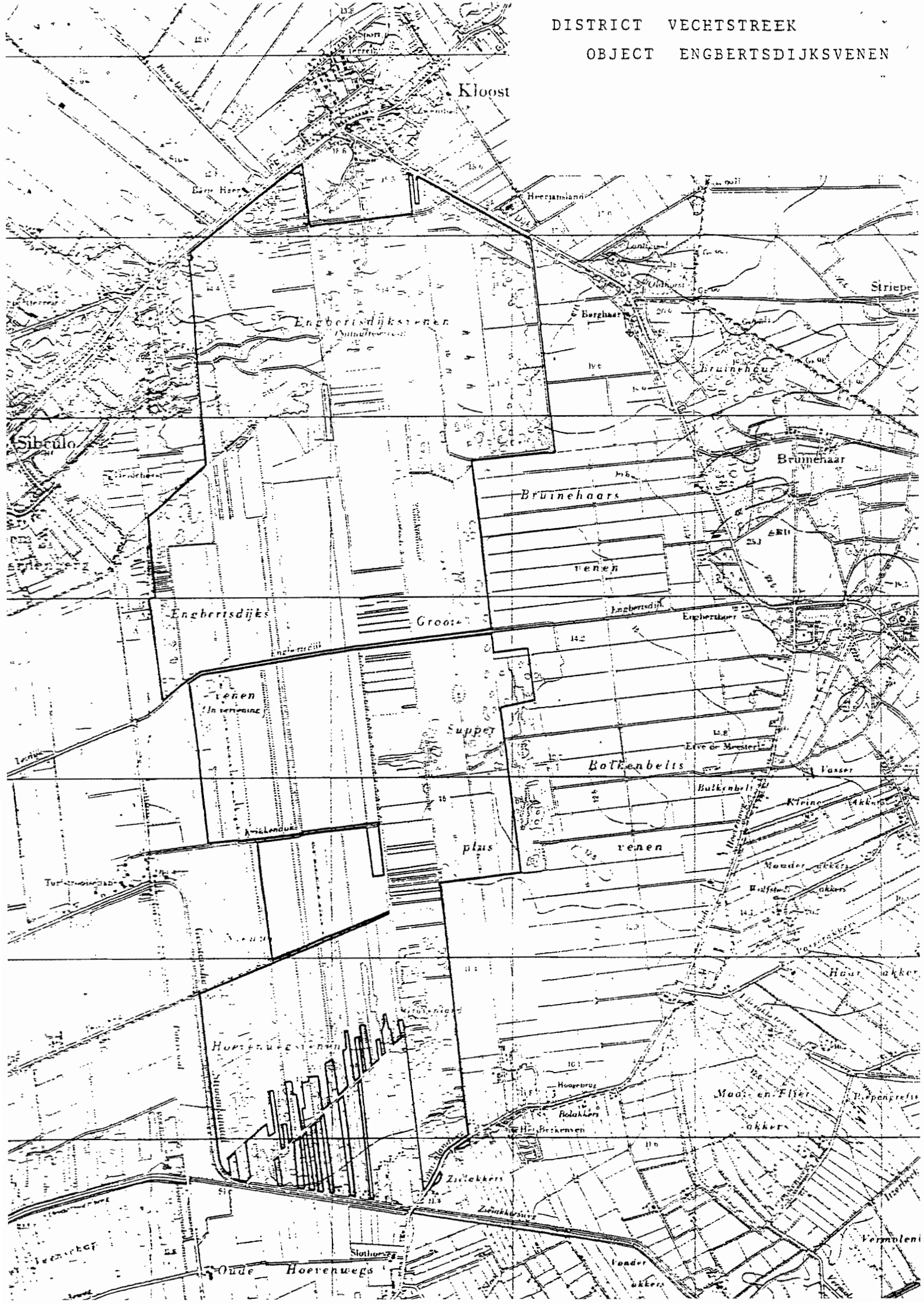
Kuilen

Lochtzanden

Wester Doreland (est)

Wester Doreland (est)

DISTRICT VECHTSTREEK  
OBJECT ENGBERTSDIJKSVENEN



Kloost

Engbertsdijkswenen

Sibculo

Bruinehaars

Bruinehaar

Engbertsdijk

Groot

Rottebelts

venen  
In verenging

pluis

venen

Hoerbrugswenen

Oude Hoerenwags

Vermolen

Gegevens:

- Officiële status : Staatsnatuurreservaat "Engbertsdijksvennen", bij schikking van 20-09-1982 aangewezen tot Staatsnatuurmonument ex artikel 21 van de Natuurbeschermingswet.
- Stichtingsdatum : 9 mei 1953 (eerste aankoop).
- Oppervlakte : ongeveer 850 ha. (in juni 1984).
- Provincie : Overijssel.
- Gemeente : Vriezenveen; direct ten zuiden van Kloosterhaar.
- Geografische  
coördinaten :  $52^{\circ}36^1$  tot  $52^{\circ}40^1$  NB  
 $6^{\circ}40$  tot  $6^{\circ}41^1$  OL.
- Hoogteligging : ca. 12 m +NAP tot ca. 20 +NAP.
- Klimaat : gemiddelde jaartemperatuur  $8\frac{1}{2}$  à  $9^{\circ}$  C.  
aantal ijsdagen  $14\frac{1}{2}$ .  
aantal zomerse dagen  $22\frac{1}{2}$ .  
windrichting: zuidwest-kwadrant (meest voorkomend).  
regenval: 750 à 800 mm/g (gemiddeld).

Algemeen.

De vorming van de Engbertsdijksvenen is bijna 10.000 jaar geleden begonnen met de eerste veengroei in het gebied. Er heeft zich na die tijd een hoogveenpakket gevormd met een dikte van meer dan 4 meter. Het grootste deel van dit veen is de afgelopen 200 jaar afgegraven ten behoeve van de turfwinning. Het reservaat de Engbertsdijksvenen, ± 850 ha, is voor Nederlandse begrippen een omvangrijk hoogveencomplex. Een deel bestaat uit onvergraven hoogveen dat op zich zeer zeldzaam is. Hier vinden we de karakteristieke hoogveenvegetatie in het zeer arme milieu dat geheel afhankelijk is van regenwater. Hierin komen voor: verschillende veenmossoorten, lavendelheide, veenpluis en ronde zonnedauw. Het vergraven veen, dat de grootste oppervlakte beslaat, heeft door het bewaard blijven van voldoende zwartveen, een gunstige uitwerking op de hydrologische situatie in het reservaat. De onvergraven hoogveenkern, die zelf te klein is om voldoende vocht vast te houden, dankt hieraan zijn kwaliteit, terwijl het vergraven veen zelf de potentie heeft, als basis voor hernieuwde veenmosgroei te dienen. Door de aanleg van veendammen, die de ongewenste afvoer van het voedselarme water uit het reservaat tegengaan, is de waterstand gestegen en het uitdrogingsgevaar sterk verminderd. De omstandigheden voor veengroei in die gebieden die plasdras staan zijn thans gunstig. Een bijkomend effect van de verhoogde waterstand is het afsterven van berken en het openblijven van het heideterrein. De wijdsheid blijft zo behouden. Landschappelijk geeft dit een aantrekkelijk geheel, mede door het ontbreken van storende bebouwing aan de horizon. De openheid, de aanwezigheid van open water en de rust geeft het gebied een grote vogelrijkdom. De hoogveensoorten als roodborsttapuit broeden er, de kraanvogel pleistert tijdens de trek, watervogels overwinteren en broeden in het veen; vele vogels uit de omgeving vinden er een rustplaats.



### 1. Inleiding.

Het reservaat is een relict van een vroeger veel groter veengebied. Het bestaat uit een onvergraven hoogveen kern met een oppervlakte van  $\pm$  17 ha en uit geheel of gedeeltelijk afgegraven stukken hoogveen. Op het onverveende deel heeft alleen boekweitbrandcultuur plaatsgevonden. De dikte van het veenpakket varieert van nul tot vier à vijf meter. In het oosten is een deel geheel vergraven. In het noorden van het gebied wigt het veen uit op de zandhaar Sibculo-Kloosterhaar, waar momenteel een heideveld is gelegen. Langs de randen, waar het veen is verdroogd, komen plaatselijk berkenbossen tot ontwikkeling.

### 2. Ligging.

De Engbertsdijksvenen zijn gelegen direct ten zuiden van Kloosterhaar en ten noorden van Vriezenveen. Het gehele reservaat ligt op grondgebied van de gemeente Vriezenveen. Het wordt aan de zuidzijde begrensd door het Geesterensche Stroomkanaal, aan de westzijde door het Geesterensche Stroomkanaal en de Paterswal en aan de noordzijde door de waterleiding de Dooze en de weg Kloosterhaar-Sibculo. De oostelijke begrenzing wordt gevormd door de jonge ontginningslandschappen van de Bruinehaarsvenen en de Balkenbeltsvenen.

### 3. Natuurwetenschappelijke betekenis.

#### a. Inleiding.

Het veencomplex Engbertsdijksvenen is een representatief restant van het voormalige grote veengebied Vriezenveen-Vroomshoop-Daarlervveen. Wegens de vele ontginningen hebben de resterende hoogveengebieden een grote zeldzaamheidswaarde. Hoogvenen hebben een lange, natuurlijke ontwikkelingsgeschiedenis. Het behoud van dit restant van eertijds in Oost-Nederland algemener voorkomende hoogveengebieden, is natuurwetenschappelijk dan ook van grote betekenis. Door zijn omvang behoort het reservaat tot de grootste hoogveenterreinen van Nederland en kan de invloed vanuit de omgeving beperkt blijven. Mede hierdoor is het complex zeer waardevol als rust- en stiltegebied.

Door de grote verscheidenheid aan soorten, waaronder zeldzame, hebben de Engbertsdijksvenen botanisch en faunistisch een grote betekenis.

De subatlantische hoogvenen van Oost-Nederland, Oost-België en Noordwest-Duitsland liggen qua karakter tussen de atlantische hoogvenen van Ierland en Schotland, de scandinavische hoogvenen en de continentale hoogvenen van Rusland en Polen.

Deze subatlantische hoogvenen hebben een geheel eigen karakter wat betreft de floristische samenstelling en hun vegetatiepatroon en -structuur. De oostnederlandse hoogvenen nemen een aparte plaats in ten opzichte van de andere venen in deze groep, hetgeen tot uiting komt in de vegetatie en wel vooral in de aanwezigheid van een aantal noordelijke soorten, zoals bijvoorbeeld Kraaiheide.

De onvergraven delen en ook ten dele de vergraven stukken van de Engbertsdijksvenen bezitten een veelzijdige biohistorisch-archeologische waarde. Er zitten enorme hoeveelheden fossielen in opgeslagen, meest in de vorm van stuifmeelkorrels, die zowel van de veenvormende vegetatie zelf afkomstig zijn, als ook uit de omgeving van de venen. Pollenanalyse geeft dan ook een beeld van de natuurlijke flora in opeenvolgende klimaatperiodes, hetgeen voor de historische plantengeografie en voor de klimaatgeschiedenis van grote betekenis is. Ook wordt het optreden van de mens door de pollenflora duidelijk weerspiegeld.

In de Engbertsdijksvenen kunnen de stratigrafie (beschrijving van de opeenvolgende bodemlagen) en ontstaansgeschiedenis van het veen goed worden bestudeerd waardoor inzicht in de veengroei kan worden verkregen en daarmee inzicht in een voor Noordwest Europa kenmerkend bodemvormend proces.

b. Geologie.

De geologische waarde van het reservaat wordt bepaald door de rangschikking van afzettingen uit zeer verschillende periodes van de geologische tijdschaal.

Plaatselijk worden in het gebied tertiaire afzettingen op geringe diepte aangetroffen; op de meeste plaatsen evenwel liggen dikke pakketten kwartair materiaal op de tertiare ondergrond.

De hoogte van Sibculo, waar het noordelijke deel van het reservaat een uitloper van is, bestaat uit materiaal, dat afgezet is tijdens het Vroeg-Pleistoceen en dat gestuwd is in het Saalien. De erosie die tijdens en na het Saalien optrad, wordt teruggevonden in het noordoost-zuidwest verlopend geulenpatroon in de zandondergrond.

In het Weichselien zijn over het gehele gebied zanden afgezet (de Twente-formaties) in de vorm van ruggen, die langs en door de stroomgeulen lopen. Deze opbouw en de relatief lage ligging van dit gebied, hebben stagnatie in de natuurlijke waterafvoer bevorderd. De eerste veengroei is waarschijnlijk in het Preboreaal (10.000-9.000 jaar geleden) begonnen in de natste kommen van het gebied. Onder mesotrofe omstandigheden vormde zich plaatselijk riet- en zeggeveen, elders broekveen. Er ontwikkelde zich op de overgang van veen en zand een meerbodem (versmeerde laag).

Tijdens het Boreaal (9.000-8.000 jaar geleden) begon ook elders in het gebied de veenvorming op gang te komen, met name door de stagnerende werking van het al gevormde veen op de waterafvoer. Er vormden zich gliedelagen (slecht waterdoorlatende "schoenpoetslagen") op de grens van zand en veen.

Vooraf het nattere en warmere Atlanticum (8.000-5.000 jaar geleden) was een gunstige periode voor de veenvorming. Moerasbossen stierven af, het veenmos breidde zich uit.

Het subboreaal (5.000-2.900 jaar geleden) was droger. Hierdoor oxideerde het veen en kreeg het de donkerbruine kleur.

In het subatlanticum (2.900-heden), met zijn koel en nat klimaat, komt de hoogveengroei weer op gang en worden dikke pakketten veenmos gevormd.

c. Flora en vegetatie.

De Engbertsdijksvennen zijn niet rijk aan soorten hogere planten, maar het relatief geringe aantal soorten en de soortensamenstelling zijn karakteristiek voor het hoogveenbiotoop.

Minder algemene tot zeldzame soorten die in de Engbertsdijksvennen voorkomen zijn onder meer: Lavendelheide, Veenbes, Eenarig wollegras, Snavelzegge, Beenbreek, Veenbies, Kraaiheide, Zonnedauw, Klokjesgentiaan, Veenpluis, Witte snavelbies, de levermossen *Odontoschisma sphagni*, *Mylia anomala*, *Telaranea setacea*, *Cephalozia connivens* en verder acht soorten Veenmos.

Het vegetatiepatroon in het gebied is ingewikkeld en bestaat uit vegetatie-eenheden, waarvan een aantal zeldzaam is. Vrijwel alle zijn gebonden aan voedselarme, vochtige standplaatsten.

In veenputten komen waterveenmosvegetaties voor, die bestaan uit zwevende mostapijten.

De Veenmos-snavelbies-gemeenschap komt voor in slenken en wordt gekenmerkt door een hoge bedekkingsgraad van Snavelbies.

De plaatsen, waar Veenpluis aspectbepalendis (Veenpluis-veenmosgemeenschap) is het milieu meestal minder vochtig dan in de Veenmos-snavelbiesgemeenschap.

De dopheide-hoogveenmos-gemeenschap kenmerkt zich door het voorkomen van onder andere Veenpluis, Lavendelheide en de veenmossoorten *Sphagnum magellanicum* en *S. fallax*. Soorten, die in deze gemeenschap, maar ook in de Dopheidegemeenschap voorkomen, zijn onder meer: Rondbladige zonnedauw, Beenbreek, de Veenmossoort *Sphagnum papillosum*, de levermossen *Cephalozia connivens*, *Mylia anomala*.

Wanneer de waterstand hoog blijft, kan uit deze gemeenschap op den duur het echte levende hoogveen weer ontstaan.

De Dopheide-gemeenschap komt voor op plaatsen met een wat rijkere veenbovenlaag als gevolg van de vroegere boekweitcultuur. Karakteristieke soorten zijn verder onder andere Trekrus, en de Slaapmossoort *Hypnum inponens*. Op plaatsen waar ten behoeve van deze cultuur ontwateringsgreppels zijn gegraven, hebben zich nu Pijpestrootjestruikheide-bulten ontwikkeld. Aan weerszijden van deze bulten zijn ondiepe slenken ontstaan (met Veenmossnavelbies-gemeenschap).

Een belangwekkend verschijnsel is, dat aan de buitenkant van de slenken plaatselijk nieuwe bulten te herkennen zijn. Op plaatsen, waar sterk ontwaterd is, ontwikkelt zich de Struikheide-kruipbren-gemeenschap met als kensoorten onder meer Tormentil, Kruipbren, Tandjesgras en Cladonia impexa (rendiermos).

De lokaal aanwezige akkers en hooilanden zijn sterker door de mens beïnvloed dan de hiervoor genoemde eenheden en hebben een van intensief tot extensief variërende cultuurdruk ondergaan. Ten dele wordt de extensieve cultuurdruk gecontinueerd met de bedoeling een aantal half-natuurlijke vegetaties te laten ontstaan. Waar dominantie van Pijpestrootje optreedt, is steeds sprake van een eerdere verstoring door vervening en verdroging of brand. Verwacht wordt dat op den duur deze vegetatie zal regenereren naar een van de meer natuurlijke vegetatie-eenheden. De vochttoestand bepaalt, welke eindsituatie mogelijk is.

d. Fauna.

Door zijn grootte is het gebied van de Engbertsdijksvenen een stiltegebied en daardoor vooral avifaunistisch van zeer grote betekenis als broed en fourageergebied. De faunistische gegevens zijn, met uitzondering van de ornithologische, schaars. De lijst met broedvogels uit 1984 omvat ruim 80 soorten. Hiervan zijn er enkele, die voor het hoogveen karakteristiek zijn: Wulp, Tapuit, Roodborsttapuit, Paapje en Korhoen. Vooral voor de Wulp heeft het reservaat een zeer grote betekenis. Voor waterwild zijn in het bijzonder de plassen, waar het veen helemaal is afgegraven, van betekenis. Hier broeden onder andere Wilde eend, Wintertaling, Slobeend, Kuifeend en Zwarte Stern.

Tot de weidevogels die er broeden, behoren Kievit, Tureluur en Grutto. Bij de groep van de doortrekkende en pleisterende vogelsoorten zijn er enkele die tot de kensoorten van het hoogveen gerekend worden: Bruine en Blauwe Kiekendief, Velduil, Klapekster en Korhoen.

Tevens vormt het veencomplex een rust- en fourageerplaats voor Kraanvogels, die hier één of meerdere dagen verblijven op hun trek van Scandinavië naar Afrika of omgekeerd.

Ook worden er regelmatig groepen ganzen gesignaleerd. Daarnaast trekt het reservaat soorten aan als Witgatje, Oeverloper, Kanoetstrandloper, Kleine strandloper, Zilverplevier. Tenslotte moet nog worden vermeld, dat de Engbertsdijksvenen een belangrijk fourageer- en rustgebied vormen voor roofvogels, o.a. voor Boomvalk, Torenavalk, Smelleken, Buizerd en Kiekendieven.

In het gebied worden van Gewone pad regelmatig en van de Bruine en de Heikikker een enkele maal exemplaren aangetroffen.

Van de reptielen is de Levendbarende hagedis een zeer algemeen voorkomende soort in dit gebied. Ook de Adder is verschillende keren waargenomen.

e. Natuurschoon.

Het reservaat is om zijn natuurschoon van grote betekenis. Het landschap is wijds en niet aangetast door wegen en bebouwing; ook de horizon is bespaard gebleven van "vervuilingen" als hoogspanningsleidingen, flats e.d.

4. Bedreigingen.

In het omliggende gebied is de grondwaterstand verregaand verlaagd ten behoeve van een doelmatige bodemexploitatie (landbouw, zandwinning en vervening).

Dit heeft geleid tot verdroging van de randen van de Engbertsdijksvenen. De in het begin van de jaren zestig gegraven waterleiding langs de Engbertsdijk heeft uit een oogpunt van natuurbeheer een zeer ongewenste ontwaterende werking op het centrale veengebied.

In 1983 is de vervening definitief beëindigd. De bij de vervening gegraven sloten, greppels en wijken hadden een waterafvoerende functie. Hierdoor werd de veenwaterstand verder verlaagd, met als gevolg gevaar voor verdroging.

Boringen t.b.v. het onderzoek naar het voorkomen van gas-, olie- en drinkwaterlagen hebben zeer negatieve gevolgen op het hoogveensysteem (aantasting gliedelaag, verstoring waterhuishouding en geologische formaties).

Als bedreiging geldt tevens een grote recreatieve ontwikkeling van de zandputten aan de westrand van het natuurreservaat.

Ook de verdere verbetering van de penetratiemogelijkheden door ontsluiting, is schadelijk voor het reservaat. Hierdoor neemt de veront- rusting toe en ontstaat brandgevaar, juist in die gebieden die in meerdere of mindere mate zijn verdroogd.

Ook werkt het (illegale) motorcrossterrein aan de noord-westrand van het reservaat rustversturend.

De eventuele gevolgen van eutrofiëring door vogels (guanotrofie) worden onderzocht. De gevolgen van de luchtverontreiniging op het hoog- veenecosysteem zijn niet bekend.

## 5. Beheer.

Oppervlakte: thans is ca. 850 ha Staatseigendom.

### Eigendomssituatie.

Het resterende particuliere eigendom is ten dele van normaal formaat, ten dele ook uiterst ingewikkeld en versnipperd. Zo kan bijvoorbeeld 3/2048 deel van de onverdeelde helft van een perceel van ca. 1,5 ha, iemands bezit zijn.

Soms is de situatie zelfs nog gecompliceerder door gescheiden eigen- dom van opliggend veen en ondergrond.

### Personeelsbezetting.

In het gebied zijn een opzichter, een surveillant en twee arbeiders/ bewakers voor 85% van hun tijd werkzaam. Voorts zijn een 12-tal W.S.W.- mensen het gehele jaar werkzaam in het reservaat.

Daarnaast zijn A.W. en I.S.P.-projecten uitgevoerd resp. gaande. Deze projecten betreffen de verbetering van de hydrologische situatie.

### Menselijke exploitatievormen.

In grote delen van het gebied werd nog tot 1983 turf gewonnen; thans is de vervening geheel beëindigd.

Delen van het randgebied zijn ontgonnen ten behoeve van agrarische doeleinden. In het noordelijk randgebied vindt zandwinning plaats.

In het niet verveende deel zijn sporen van voormalige boekweitcultuur aanwezig.

### Jacht.

Voor het grootste gedeelte is het gebied vrij van jacht, andersdeels is de jacht als voorwaarde bij de verkoop door particulieren verhuurd, vrijwel geheel onder beperkende bepalingen ten aanzien van de te bejagen soorten.

### Visserij.

Vis komt door de zure en voedselarme waterkwaliteit niet voor.

## 5.1. Huidig beheer.

Het beheer is gericht op instandhouding en verdere ontwikkeling van de voor het hoogveengebied karakteristieke flora en fauna. Daartoe is een juiste waterhuishouding onmisbaar. Primair is de waterhuishouding er op gericht er voor te zorgen dat zoveel mogelijk water in het gebied blijft. Met name de irreversibele indroging van de bovengrond, wanneer het contact van de veenondergrond en de bovenlaag verbroken wordt, is funest voor het hoogveenoecosysteem. Indroging veroorzaakt inklinking van het veen en dit laatste is er de oorzaak van, dat lucht toetreedt, zodat het veen oxideert. Om deze verdroging te beperken werden en worden alle geulen, greppels en afvoersloten afgedamd en zijn damwanden in de grond geplaatst om zijdelingse afvloeiing van oppervlaktewater te voorkomen.

Tevens worden er vele kilometers veendammen aangelegd, die tot taak hebben, om in de afgegraven delen het regenwater op te slaan om als buffer te dienen voor de hoogveenkern.

Daarnaast richt het beheer zich op het voorkomen van een teveel aan bosopslag. Houtgewassen verstoren de waterbalans van de bovenste veenlagen, ze onttrekken water, maken toetreding van lucht in de bodem mogelijk met als gevolg een oxidatie van het veen en voegen voedingsstoffen aan het veen toe.

In de derde plaats is het beheer erop gericht de rust in het reservaat te handhaven.

## 5.2. Gewenst beheer.

Op die plaatsen, waar een ontwikkeling van verschillende hoogveenlevensgemeenschappen mogelijk is, is het gewenst, deze zo te beheren, dat een zo groot mogelijke verscheidenheid aan leefgemeenschappen wordt bereikt.



- Op de niet afgegraven delen: actieve ombrotrofe hoogveengroei.
- Op de wel wat afgegraven delen: vochtige oligotrofe of mesotrofe plassen.

Bij het toekomstig beheer zal voor zover mogelijk ook de omgeving worden betrokken. Er wordt n.l. gestreefd naar zo gering mogelijke peilfluctuaties. Ideaal is een peil, dat net boven of net onder het maaiveld schommelt.

PUBLICATIES.

- Corporaal, A. : Een vegetatieschets van het Engbertsdijksveen. 1974.  
\* Zeer gedetailleerde opname van de kern, waar de veengroei is geregenereerd, o.a. door het vasthouden van water.
- Dijk, J.Z. van : Vegetatieonderzoek in het natuurreservaat Engbertsdijksvenen. 1959.
- Dijman, J. : Turf heeft een nieuw gezicht. 1960 (210 p.) (Misset).
- Florschütz, F. : Levend hoogveen, ook in Nederland.  
De levende natuur; 37 (1932/33) 242-243.  
\* Globale beschrijving van levend hoogveen, vrijwel zeker, maar niet met name genoemd Engbertsdijksvenen.
- Florschütz, F. : Over twee "geijkte" pollen- en sporendiagrammen uit de omgeving van Vriezenveen.  
Boor en spade; 8 (1956) 174-178.  
\* Veenmonsters nabij de Engbertsdijk met C-14 gedateerd.
- Gaasenbeek, H., en Chr.G. van Leeuwen : Opname van permanente quadraten. S.B.B. 1959. (5 p.)  
\* Oppervlakte variërend van 0.5 x 0.5 m. tot 4 x 4 m. Totaal 11 P.Q.'s.
- Geel, B. van, : A paleocological study of holocene peat bog sections, based on the analysis of pollen, spores and macro- and microscopic remains of fungi, algae, cormophytis and animals. Amsterdam 1976. Proefschrift G.U. Amsterdam.  
\* Zeer gedetailleerde analyse van een veensectie met daarop gebaseerde conclusies over de bos- en vegetatiegeschiedenis en de ontwikkeling van menselijke invloeden.
- Hoeve, J. ter., en J. Roelfsing. : Rapport over de waterstaatkundige houdbaarheid van een veencomplex onder de gemeente Vriezenveen bij Engbertsdijk. 1951. (5 p.)  
(Zwolle, Staatsbosbeheer N.W.A.)
- Hoeve, J. ter. : Zur beziehung zwischen Mooratmung und Grundwassergang in einem unkultivierten Hochmoor.  
Zeitschrift für Kulturtechnik und Flurbereinigung, 10. Jahrgang. Heft I. (1969) 28-32.
- Hoeve, J. ter. : Excursierapport, 1964. (1 p.) (Zwolle, Staatsbosbeheer N.W.A.).  
\* waarneming van ca. 100 ganzen.
- Jansen, W.L. : Verslag en onderzoek uileballen. 1967 (1 p.) en 1968 (1 p.).  
(Zwolle, Staatsbosbeheer N.W.A.).  
\* Determinatie van zeven, resp. drie muizen-soorten.
- Jansma, T.S. : Rapport betreffende de grensscheiding van de gemeente Vriezenveen en Ambt-Hardenberg. Den Haag 1935.  
\* In 1770 werd de superplus omschreven als de nieuwe "aangeslaagende veenakkeren ...", en ... er stond een kruisboompje bij een kruiskuil, waar de grens van Vriezenveen en Hardenberg op de Duitse grens uitkomt.

- Kleuver, J.J. : Excursierapport. 1962 (2 p.)  
(Zwolle, Staatsbosbeheer N.W.A.).  
\* Enige bevindingen na de brand van ongeveer 10 ha op 2-3-1962.
- Kuijper, H.M.H. : Brandbeveiliging C.R.M.-reservaat Engbertsdijksvenen.  
(Ommen 1981, Staatsbosbeheer).
- Lebon, C. : Verslag van een vegetatiekartering en van enig oecologisch onderzoek in de Engbertsdijksvenen, N.O.-Overijssel.  
Amsterdam 1980.  
Amsterdam; no. 92.  
\* Vegetatiekaart 1 : 10.000 en vele andere kaarten, soortenlijsten, vegetatie-opnametabel en beschrijving van onderzoek naar de groeisnelheid van *Sphagnum cuspidatum* en van de waterchemie.
- Lebon, C. : Verslag van een geomorfologische kartering in de omgeving van Bergentheim, Noordoost-Overijssel en een onderzoek naar de samenstelling van het grint, (5-8 mm) in dit gebied. Amstelveen, 1980.  
Doctoraalscriptie fysische geografie, Universiteit van Amsterdam.  
\* Behandelt ook de dekzandondergrond van het Engbertsdijksveen.
- Leentvaar, P. : Hydrobiologische waarnemingen in veenplassen en vennen bij Vriezenveen en Haaksbergen. 1956 (7 p.)  
(Zwolle, Staatsbosbeheer N.W.A.).  
\* Met o.a. één opnametabel van het Gravenland.
- Leeuwen, Chr.G. van: Excursierapport, 1959 (9 p.)  
H. Gaasenbeek, (Zwolle, Staatsbosbeheer N.W.A.).  
H.L. v. Kuilenburg. \* Globale omschrijving en negen opname tabellen.
- Leeuwen, Chr.G. van: De invloed van de vroegere boekweitbrandcultuur op de vegetatie van de Engbertsdijksvenen.  
H. Gaasenbeek. (Zwolle, Staatsbosbeheer N.W.A.).  
RIVON-rapport. 1959 (4 p.)  
\* Probleem en doel; waterlossing, invloed van greppels en ontwatering op vegetatie en voorgestelde maatregelen.
- Maris, A. en : Een bodemkundig onderzoek in het natuurreservaat Engbertsdijksvenen, 1978, Landbouwhogeschool.  
Roeloffzen.
- Mörzer Bruyns, M.F.: Het Gravenland bij Vriezenveen.  
De levende natuur; 58 (1955) 3.229-231.  
\* Gedetailleerde beschrijving met kaartje van het zuidelijk deel.
- Niewold, F.J.J. : Hondsdolheid in Overijssel en het beheer van de vossenstand in bedreigde natuurreservaten.  
Arnhem, 1976. Rapport Rijksinstituut voor natuurbeheer.  
\* Overzicht van de rabiesverspreiding in het grensgebied; op het Engbertsdijksveen toegespitst advies.

- Oldert, J.H. : Hydrologische verkenning van het Engbertsdijksveen.  
2 dln. Steenwijk, 1979.  
Scriptie T.E. Delft, afd. Civiele techniek.  
\* De waterhuishouding van het E., de invloed van de  
gliedelaag en kunstwerken en nog te verrichten  
onderzoek.
- P.P.D. Overijssel, : De oecologische betekenis van het hoogveencomplex  
afdeling Landelijke Engbertsdijksvenen gemeente Vriezenveen, april 1974.  
Gebieden. (15 p.)  
\* Ontstaanswijze; begrippen; Landschap; opbouw; ver-  
vening; waterhuishouding, flora en vegetatie, fauna  
betekenis; beheer.
- Pijl, J.W.A. van : Veenderij Erven Mr. J.A. van Royen.  
der.
- Raalte, M.H. van, : Untersuchungen an Niederländischen Mooren.  
en E.C. Wassink. B. Zwartemeer. Recueil des travaux botaniques Neer-  
landais. 29 (1932).
- Smeenk, J. : Verslag dagvlinder onderzoek Engbertsdijksvenen en  
Fayersheide. 1982. (4 p.)
- Tuttel, J. : Veenarbeid moderne stijl; een IVN-kamp in de Engberts-  
dijksvenen. Mens en natuur; 32 (1981) 78-81.  
\* Terrein, werk en educatieve activiteiten.
- : Verslag van de Commissie voor de bescherming van de  
wilde flora over 1938. Ned. kruidkundig archief;  
49 (1939) 56-58.  
\* De commissie heeft het Engbertsdijksveen bezocht, vindt  
het zeer de moeite waard en hoopt dit vooral palaeo-  
botanisch interessante terrein te kunnen behouden.
- : Verslag van den zesden Nederlandschen dag voor phyto-  
sociologie en palaeobotanie van het Holoceen.  
Ned. kruidkundig archief; 49 (1939) 67-68.  
\* Behoud Engbertsdijksveen van groot belang. Botanische  
ver. en cie. Biosociologie zullen zich wenden tot  
Ov. Landschap om behoud te verzekeren.
- Wassink, E.C. : De tegenwoordige vegetatie in de Engbertsdijksvenen  
te Vriezenveen. Ned. kruidkundig archief; 48 (1938) 51-52.  
\* Verslag van een lezing. Algemene belangrijke soorten,  
vermelding kale, onbegroeide plekken.
- Wassing E.C. : Enkele sociologische en plantengeografische opmerkingen  
in verband met de hoogveenvegetatie der Engbertsdijks-  
venen bij Vriezenveen. Ned. kruidkundig archief;  
57 (1950) 21-23.  
\* Verslag van een lezing op de 17e Ned. dag voor bio-  
sociologie en palaeobotanie, gehouden op 26 mei 1946.  
Beschrijft successieverloop: vergelijking met andere  
hoogvenen.

- Westhof, V., en : Typologie en natuurwetenschappelijke betekenis  
Chr. G. van Leeuwen van de hoogvenen in Nederland.  
Rivon. 1959 (12 p.)  
(Zwolle Staatsbosbeheer N.W.A.).  
\* Begrippen, flora en vegetatie,  
indeling in typen, historische betekenis, profiel-  
schetsen van Nederlandse hoogvenen.
- Zeist, W. van : Pollen analytical investigations in the Northern  
Netherlands. Amsterdam 1955.

